

AINO SUITSU PÄEVARAAMAT, AJASTUDOKUMENT JA KIRJANDUSTEOS

Aino Suits. Päevaraamat 1901–1964. Soome keelest tõlkinud Piret Saluri. Tallinn: Varrak, 2014. 616 lk.

Aino Suitsu „Päevaraamat 1901–1964” on kaunis raamat nii kujunduselt kui ka sisult. Kindlasti oleks kirjutaja selle välist ilu ning maitsekust hinnanud, sest oma päevikus on ta kriitiline Välis-Eestis ilmuvate raamatute odava ning koleda välimuse suhtes. Mahuliselt on päevik paratamatult ebaproportsionaalne, suure raidejäljega keskmes. Selle teadmata pikkusega keskmine osa, mis käsitleb Aino Suitsu ligi kahte kümnendit tegusat elu Eestis, hävis mitte peidikus või tsensuuri tõttu, vaid Suitsude Tartu kodu põlemisel 1941. aastal. Seega üle poole päeviku ligi 600 leheküljest kirjeldab elu Rootsi paguluses, saatuse jagamist nende eestlastega, kes 1944. aastal põgenesid Teise maailmasõja jalust läände. Justkui tasakaalustamiseks Aino Suitsu päeviku keskmise osa puudumist on koostaja Rutt Hinrikus liigendanud raamatu üheksaks alaosaks. Nende kaudu saab lugeja ka aimu, et päeviku maht on mõnel eluperioodil suurem kui teisel. Alaosade pealkirjadeks on tsitaadid Gustav Suitsu luuletustest. Hinrikus on kirjutanud ka igat alaosa sissejuhatava üheleheküljelise saatesõna, mis annab eluloolist taustainformatsiooni. Päevaraamatu lõpus on Hinrikuse pikem järeلسõna (lk 578–589).

Päevik on kolmekeelne: selle algus (15 lk), Aino Suitsu teismeliseaastatel peetud päevik on rootsikeelne (tlk Anu Saluäär), adresseeritud toleaegete kommete järgi lähedasele sõbrannale. Valdav osa päevikust on aga soomekeelne, üksikute eestikeelsete passustega, mis on enamasti nopped eestikeelsetest vestlustest. Oma laadilt on Aino Suitsu päevik *journal intime*, privaatne ruum

oma mõtete ning tunnete kaardistamiseks, reflekteerimiseks: tekst, mis on autori enda – ka hoolikalt valitud teiste – silmade jaoks, mitte avalikkusele suunatud kirjaniku hingepäevik, nagu seda oli tema kaasaegse ning tuttava Aino Kallase mitmeköiteline päevaraamat. Avaldamiseks mittemõeldud, sissepoole pööratud päeviku lugemine võib tunda piiririkumisena isegi siis, kui autor on ammu manalas. Põhjendus, et päevikul võiks olla kultuurilooline väärtus, sellist piiriületamist otseselt ei õigusta. Pigem lubab autor lugeja üle päeviku läve karge külalislahkusega, luues tingliku, kammerliku ruumi, milles ta ise piirid seab. Neid valitseb autori enda diskreetsus, sõnaosavus hoida kõige isiklikumad tasandid enda teada, mitte labastudes, isegi siis, kui ta kirjutab irooniliselt või kibestunult. Külalise kohustus on neid piire respektierida.

Keda päevikukirjutaja mõttes kõnetab? Kas mõnd varjatud tahku iseendas, kujuteldavat sisemist kuulajat, kes võtab vastu kirjutaja frustratsioonid ja rõõmud, mõtted, hinnangud ning algatused, pakkudes vastu vaid vaikivat lohtu? Või kirjutab päevikupidaja virtuaalseid kirju lähedasele inimesele, kes on kaugel või manalas? Aino Suitsu päeviku varaseima osa viimane sissekanne annab märku, et päevikukirjutaja on harjunud oma ülestähendusi üle lugema, uuesti nautima või kurvastama. Kuigi Aino Suits nimetab kord pahuralt oma päevikut „äravoolutoruks” (lk 416), otsib ta selle kaudu sidet eelkõige iseendaga, ehk ka kaugenenu lähedasega. 21. jaanuaril 1955 on ta kirjutanud: „Mis pikk vaikimine minu päevaraamatus! Ja kui vajalik mõtete ning elamuste pelgupaik oleks see paari viimase aasta jooksul ometi olnud. Küllap oleks elu olnud kergem, kui oleksin võinud monoloogi jät-

kata. [---] Kuid mis lohotus on päevaraamat monoloogina” (lk 416).

Kuigi päevikus leidub rohkesti tähelepanekuid Gustav Suitsu kui inimese kohta, on see selgelt Aino oma, tema „isekiri”, mitte kõrvalallikas tema mehe loomingulise isiksuse või isikupära avastamiseks. Aino Suitsu päevik loob portree üle-eelmisel sajandil sündinud haritud naisest, tema vaimsusest, ellusuhtumistest, esteetilistest hoiakutest, lugemusest. Aino Kallase päeviku kõrval võib Aino Suitsu oma tunduda mahedavärviline ning tagasihoidlik, samas on „teise Aino” päevik intellektuaalselt täiuslikum ning teravam sotsiaalse närviga. Kui Aino Kallas pürgis sihikindlalt (ilu)kirjanikuks, siis Aino Suits piirdus oma kirjatöödes artiklitega – millest varasemad ilmusid Noor-Eesti albumites – ning biograafiatega. Umberto Eco mõttes „ideaalsel lugejal” tuleks Aino Suitsu päevaraamatu kõrvale asetada võrdluseks tema teised kirjutised, päevikus endas aga tähele panna erinevaid kirjutamisviise, „isekirjutuse” mitmesuguseid tahke ja tasandeid.

Aino Thauvón-Suits kasvas Loode-Soome külas usklikus suurperes ja sai hea põhi- ning keskkooli hariduse nii koduõpetajatelt kui ka mitmes koolis käies, lõpetades 1903. aastal Helsingi ühisgümnaasiumi. Tema nooreks naiseks sirgumise ajal oli soome naistel juba võrdõiguslik juurdepääs ülikooliharidusele: 1903. aastal astus Aino Helsingi ülikooli. Ülikooli ajal kirjutatud soomekeelses päevikuosas sõnastab noor naine oma pürgimusi isikliku iseseisvumise ja arengu suunas: kõrghariduse taotlemise aeg on mõeldud selleks, et kasvada iseendaks, saada inimeseks, kes suudab ühiskonnas kasulik olla.

Tutvumine Gustav Suitsuga oli Aino mitmes mõttes pöördeline: suhtes temaga teines ning avardas Aino maailmavaade plahvatuslikult. Noore mehe ja naise kuramaaži pipardab Suitsu terav kriitika Aino kitsaste raamide

üle, isegi nende emotsionaalselt lähedastel hetkedel. Suits murdis sihikindlalt maha Aino naiivsuse ning lammutas kõlbelised kammitsad. Teispool uskliku kodu põhimõtteid ja käitumisnorme kõnetas Aino uue aja ideed, Nietzsche ja D’Annunzio ning vaba käitumine, ka armastuses. 27. septembril 1908 Pudasjärvil kirjutab Aino: „Mina, „die kleine, passiive Pastorentochter”, olen nüüd sunnitud tegutsema ise, vahendama, iseenda ja teiste asju edasi kandma. Kuhu kaob minust kõik see „naiivsus, lapselikkus ja selgrootus”, millest Gustav Suits nii sageli räägib?” (Lk 37.) 1909. aasta alguses kirjutab ta: „Need päevad on minu tähtpäevad, minu personaalse arengu triumfid. Pikkamisi, vägagi pikkamisi teen samme personaalse eritletud hingeelu elava inimese kodumaa poole, see tähendab, üksinduse poole” (lk 46). Aino armulugu Gustav Suitsuga, mida võiks nimetada tema elu „esimeseks kriisiks”, muutus tormiliseks, kuid ka neid päevi varjutasid Gustav Suitsu suhted teiste naistega, eriti pikaajaline suhe Marie Seidenschurni ehk Kevadetüdrukuga. Valusad on Aino kirja pandud hetked, mil Suits võrdleb teda Mariega, loeb mõlema naise päevikut, ning selle põhjal järeldab, et Aino päevik näitab tema „kultuuripuudust”. Aino aimdus paralleelsuhetest on ängistav, kuid ometi vabalt Gustav Suits abikaasaks tema, ning nende suhte keskmeks ning kestvuse kindlustajaks on vaimne kooskõla. Alles mitu aastat pärast Gustav Suitsu surma leiab Aino Gustavi alles hoitud Kevadetüdruku kirjad, ning see teadmine suudab teda veel vanaduspõlves sügavalt riivata.

Aino päevikus sõnastatud eneseanalüüs oma mõtetest ja tunnetest on karge, sirgeselgne, oma napisõnalisuses varjundirohke. Enda vaimset kujunemist kirjeldab ta „minu maastikuna”, „elava inimese kodumaana”, maailma ehitamisena nende, „kes nad on mõelnud, tundnud ja kannatanud, ja iseenda vahele”

(lk 53). Kahtlemata kajastuvad neis väljendites „uue naise” konservatiivse pooluse metafoorid. Aino Suitsule on oluline leida oma töö, mis on iseseisev, ühiskonnale kasulik, kuid ka loominguiline – töö, mis on isiklik, inimlik ja oma, mille viljelemine ei võrdu emaduse ega toetava abikaasa rolliga, kuid võib olla nende rollidega simultaanne (lk 47). Gustavi ja Aino ajastumoraali seisukohast pöörane seiklus Peterburis 1909. aasta lõpus ei leia päevikus otsest kajastamist. Kuid 4. jaanuarist 1911 oli Aino Gustav Suitsu, eesti luuletaja ja õpetlase abikaasa, kelle mees ei leidnud Eestis tööd, vaid pidi töötama pea kümme aastat Helsingi ülikooli raamatukogus ja seejärel soome ning rootsi keele õpetajana Helsingi vene gümnaasiumis. Esimene laps Maret sündis 1914. aastal. Maret 34. sünnipäeval kirjutab Aino pika, hämmastavalt kaasahaarava kirjelduse oma esimese lapse sünnist, mis rängalt ohustas tema enda tervist (lk 289–300). Seda kirjeldust võiks lugeda Gustav Suitsu samast sündmusest ajendatud ballaadi „Lapse sünd” kõrvale.

Revolutsiooniaegne kirkastumine Eesti elu tulevikust ning Gustav Suitsu poliitiline tegevuskaar Eesti iseseisvumise künnisel jäid lühikeseks. Gustav Suits sobis rohkem ülikooli kateedrisse kui poliitilisele kõnekoosolekule: kateedrisse teda ka kutsuti ning ta alustas loenguid Tartu Ülikoolis kevadsemestril 1921. Eestisse kolimisele eelnenud kolmel aastal elas Aino algul ühe, siis kahe tütreaga (Maret 1 ning kümme aastat hiljem sündinud Helgaga) Helsingis. Praktiliselt oli Aino üksikema, kes pidi toime tulema alaliste rahamuredega, igapäevaste majapidamisaskeldustega, töö ja lastega. Ta seltsielu oli sellegipoolest vilgas, sõprade ja tuttavate ring avar. Oli flirti ning sädemeid: Aino Suitsu huvitasid „elujõulised”, karismaatilised mehed. Tema päevikus kajastuvad lojaalsus, sügav lähedussoov, samas kärsitus, et Gustav ei mõista ega saagi mõistma

Aino võitlust olme- ja eriti rahapuuduse probleemidega. Ehk aitasid „südamesugulused”, kiresähvatused ning lühiajalised kiindumused täita Aino hillitsetud seiklushimu. Sädeleid lendab Neffeks hüütud soomerootsi luuletaja Arvid Mörnega, kelle intiimsemaid lähenemisi Aino siiski tõrjub, kuid Eino Leino karisma on talle vastupandamatu. 11. aprillil 1921 kirjutab ta päevikus: „Vahepeal on minus aset leidnud pöördeline torm, mis on tapnud kogu varasema elu ja sundinud mu kohutavatele radadele. Minu elu on katkenud. See on puruks. Ma olen otsekui õngeuss, kes ei tea, kas ta on poolikuna määratud elama või surema. [---] Minu ellu on astunud uus jõud, uus inimene, Eino Leino” (lk 101). Aino Suitsus tundub olevat sügav sisemine tasakaalutunne, võime end kõrvalt näha ning suunata suuri tundeid hoolitsemisse, et püsisuhteid lõplikult mitte vigastada. Romaan Leinoga jäi tõenäoliselt platooniliseks, Aino jaoks jääb 1921. aasta meelde suurema emotsionaalse puhangu. Ta aitab organiseerida Eino Leino visiiti Eestisse kevadel 1921. Päevikus vahelduvad tunded ja hingeliigutused, argimured, kuid jätkuvalt ka muljed loetust. Haiglasse ninaoperatsioonile minnes võtab ta näiteks kaasa Platoni „Über die Gesetz”; suure huviga loeb ta 1921. aasta veebruaris äsja rootsi keeles ilmunud Henri Barbusse'i „Clarté'd”, milles ta leiab „sügavat elutunnet” (lk 100).

Aino Suitsu suhe eesti identiteediga on keeruline. Ta oli eestlase abikaasa, eestlaste sõber ja kaasmaalane. Ta elas Eestis 1924. aastast kuni iseseisvusaja lõpuni ning edasi paguluses Rootsis. Päevaraamatu järelsõnas märgib Rutt Hinrikus Gustav Suitsu meenutuste põhjal, et Aino Suits sai osa Eesti Vabariigi sünnieelsest ohtlikust aatelisusest, kui mitte romantikast.¹ 1917. aasta au-

¹ Aino Suits on sellest retkest, kui ta käis välisdelegatsiooni liikmena Eestis, et luua kontakt Eesti riiki rajavate inimestega, kir-

gustis saadeti ta talunaiseks rietatud „salajase kullerina Tallinna nõu pidama põrandaaluse valitsusega ja tooma raha” (lk 584). Seiklus osutus keerukaks ning alles oktoobris jõudis Aino Helsingisse tagasi. Gustav Suitsu kutsumine Tartu Ülikooli professoriks tähendas Aino Suitsule tulevikku, milles tuli kohaneda provintsliku Tartu ühiskonnaga.

Aino Suitsust sai Tartu Ülikooli soome keele õppejõud ajal, mil ülikoolis oli naisõppejõude äärmiselt vähe. Ta oli omapärane ning tugev isiksus, vaimsete huvidega, loominguilise sädemega, vajadusega esineda, mida ta väljendas ka sõnateatri ja deklameerimise kaudu draamateatri seltsi teatrikunstistuudio õppejõuna. Kas tema agarus eestlastele sõnakunsti õpetada ajendus sellest samast „kultuuripuuduse” hinnangust, mis oli osaks saanud talle endale? Tartus puutus Aino Suits kokku nii nooreestlaste kui ka teiste kultuuriinimestega. Kuidas ta neisse suhtus, jääb teadmata, sest see kuulub päeviku hävinud segmenti, kuigi nii mõndagi meenutab ta hilisemate aastate päevikulehekülgedel. Seetõttu pole võimalik võrrelda Aino Suitsu pilku Elo Tuglase samaaegse „Tartu päeviku” ilmekate iseloomustustega kultuuriringkondade elust. Seltsielu kohta iseseisvusaegses Eestis kirjutab Aino Suits tagasivaates 1947. aastal, et ta oli Eestisse püsivalt elama asudes püüdnud jälgida Oskar Rütli abikaasa, soomlanna Mimmi Rütli nõuannet mitte astuda Eestis ühingutesse: „Siis tunned, et oled võõraste seas” (lk 246). Ta lisab: „Nii on lõppenud minu töö igas Eesti organisatsioonis.” Päeviku lugeja tunnetab, et Aino Suits jälgib Eesti ja eestlaste elu terava kõrvalpilguga, osavõtlikkusega, milles puudub samastumissoov. Sellisena on Aino Suitsu päevikul oma ajastu suhtes omapärane kultuurilooline tähtsus.

jutanud artikli „Mälestusi välisdelegatsioonist” (Tulimuld 1960, nr 2, lk 82–97).

Aino Suitsu ja tema noorema tütre Helga põgenemine Eestist 1944. aastal eelneb eestlaste suurele põgenemislainele. Nad läksid juba kevadel 1944 Paldiski kaudu Soome, rännates sealt edasi Rootsi, kus perekond sügisel taas kokku sai. Rootsi ei olnud Aino Suitsule tundmatu maa, toimetulemisel oli suureks eeliseks rootsi keele oskus. Kuna ta tutvusring ulatus Rootsi ühiskonda, ei piirdunud Aino Suitsu seltskondlik elu sõprusega Tartust põgenenud eesti haritlastega, sünnipäevade ja rahvuslike tähtpäevade pidamisega. Rootsi eestlaste organisatsioonide ning poliitilise elu vastu ei tundnud ta huvi, teda häiris, et see oli umbne, konfliktne, lõhestatud väikese ühiskonna pahedest, mida pagulasolukord ja olmelised raskused võimendasid. Mõne aktivisti arvel jätkub iroonilisi iseloomustusi. Küll aga võtab ta 28. novembril 1945 kokku Rootsi otsuse Venemaale välja anda Baltimaade sõjavangid, leides, et on raske olla „külm ja arukas”: „Tõde peitub lugematute kannatuste ja juhuste taha” (lk 207). Aino Suits võttis aastaid osa Rootsi naisorganisatsiooni Fred och Frihet tööst, kuigi ta pidas selle paljude liikmete silmaringi nende kaitstud ning privileeritud elu tõttu ahtaks ning oli sageli ka seal toimunud diskussioonide suhtes kriitiline. Et ta oli Tartus olnud ülikooli soome keele õppejõud, siis nüüd avanesid Aino Suitsule rohked ametlikud või informaalset võimalused teenida perele elatist, andes eesti põgenikele – üksikult või rühmiti – rootsi keele tunde. Kahjuks oli see töö väsitav ning koormav, põgenike piiratud rahaliste võimaluste tõttu oli teenistus väike, ametlikult määratud tasu kättesaamine viibis kaua. Päevikust loeme, et tundide andmine tegi elu rahutuks, nõudes tõttamist ühest kohast teise. Aino Suits tajub, et ka tema koos eesti pagulastega torkab suurlinna tänavapildis silma halva riietuse tõttu, mis reedab põgenikuvaesust. Nii ahistav

kui pidev puuduses elamine ka ei olnud, näeb Aino pagulust siiski avaramalt. Aastaid hiljem kirjutab ta päevikus: „Iga pagulase saatust – olgu ta laps või vana – moodustab mingi kõvera, mille mingis käänakus on õrn koht, oma kohalt väljakistud taime kärbumine ja kuivamine” (lk 355).

Aino Suitsu päeviku traagilisemad noodid kõlavad pärast 1956. aastat, mil kahekuulise vahega surid abikaasa ja tütar Maret. Pärast seda kirjutab ta päevikus leinast, üksildusest ning vananemisest, mida ta kannab väarikalt, vaikimata selle kurbusest, abitusehirmust ning füüsilisest nõtrusest. Aino Suitsu vanaduspõlve põhiliseks valukohaks olid suhted lastepsühhaatriks õppinud noorema tütre Helga ja tema perega. Ehedates ning sõnaosavates looduskirjeldustes kangastuvad Högmarsö suvitamiste ainukesed päris omad rõõmsad hetked. Vananedes laskub Aino sagedamini unistustesse oma lapsepõlvkodust Pudasjärvil, mälupeilidest saavad pikad miljöökirjeldused ning iseloomustused sugulastest, kes jäid varasemas päevikus tagaplaanile. Pikkamööda tüdineb ta Rootsi naisorganisatsioonide õõnsast seltskondlikkusest. Fred och Friheti ekskursioonil ning kõnekoosolekul kohatud kaunile rootsi naisarstile, kes tundub oma abstraktse spiritualismiga liialdavat, soovib ta lugeda midagi tuumakamat ning filosoofilisemat: Simone Weili raamatut juurtetusest („L'Enracinement”, 1943) (lk 492).

13. jaanuaril 1950 kirjutatud sissekanne on üks harvi hetki Aino Suitsu päevikus, kus ta vaatab oma päevikupidamisele hõlmavalt ning tagasivaatavalt. Olles seda sirvinud, vaevalt aga tervikuna uuesti läbi lugenud, osutab ta päevikule kui „tarberiiistale”, mõtte-toele ning abinõule, kahetsedes, et kirjutamine on olnud kiirustav: „Kui palju on jäänud jutustamata! Kõik tähtis jääb jutustamata ja selle raamatu lehtedel seisavad tühised asjad, kuna elu on in-

tensiivne, piinarikas, kiire ja pingeline – ei ole aega ega jõudu kokkuvõtteid teha. Kui elu on üksluine ja rahulik, siis on kerge üles märkida: „pesin selle ja selle püksipaari” või „keetsin marjasuppi ja riisiputru”. Aga kui Helga ütleb: „Sa oled toores, ema.” Või kui Gu-räägib surmast, jääb see üles märkimata. Kõik tõeline, sügavam ja tähtsam kaob argipäeva, mida võib käega tunda ja kõhus seedida, kuid see, mida koged ja mõtled nähtamatutest maailmadest, see mattub igapäevasesse muretsemisse toidu, joogi pärast, tundidesse jooksmisse, visiitidele sõitmisse” (lk 328). Need tähelepanekud on omased naiste päevikutele, sest argipäev, millesse mattumisest räägitakse, on naise argipäev. Samas aga tekib lugejal intrigeerivam mõte päeviku ning teiste Aino Suitsu kirjutiste – artiklite ning raamatute – seoste kohta. Päevik ei ole nende teiste kirjutiste jaoks ei allikas ega kronomeeter, kuid sümbiootiline seos on neil tekstidel siiski.

Pärast oma kahe lähedase surma muutub päevik Aino Suitsule veelgi olulisemaks hingeliseks toeks. Kirjutamine kui tegevus köidab teda, kuid ühtlasi ta teab, et kirjutamine on ennekõike töö. Biograafiliseks kirjutamiseks, millele ta oma hilisemas elus pühendus, on kõrvalpilk ning distants ülivajalik, et biograafia ei kalduks kumbagi äärmusesse – ei argipäevadetailide üksluisusesse ega transtsendentsesse mõttemaailma, millel pole kokkupuudet argireaalsusega: päevikukirjutamine on kõrvalpilgu harjutamiseks hea abivahend. Aino Suitsu päeviku viimase kolmandiku kõrvale võiks lugeja võtta Elo Tuglase samadel aastatel Eestis kirjutatud päeviku „Elukiri” (1952–1958), mis ilmus eesti keeles 1993. aastal (soome keeles avaldati „Elon kirja” 1990). Kirjutajate erinevale iseloomule ning temperamentidele vaatamata on neil päevikutel sarnane tonaalsus – kurb, kuid sähvatus-tega huumorist, elutarkusest, loetust ja kogetust.

Kontrastina võiks kõrvale lugeda Christa Wolfi „Ein Tag im Jahr” (1960–2000), milles kirjanik iga aasta samal kindlal kuupäeval pikema päevikusissekande kirjutab, elades seda päeva teadlikumalt kui igapäevases rüsinas. Tillie Olsen on väitnud, et naistele, kellele langeb enamik argihoolest, ka hoolest suhete eest, on päevikukirjutamine

varikatus, mille all hingata, kuid samas koht, kus teadvustada elujõu imendumist, tõkkeid ja takistusi. Nende vahelt näeb Aino Suitsu päeviku lugeja siiski sirgeid mõttekiiri, vaimsust ja elurõõmu.

TIINA KIRSS